

บทที่ 6 การเมืองสมัย นายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 1

เค้าโครงเรื่อง

1. คณะรัฐบาล
2. การสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและการทหาร
3. นโยบายการบริหารประเทศ
 - 3.1 ด้านการเมือง
 - 3.2 ด้านเศรษฐกิจ
 - 3.3 ด้านสงคราม
4. รัฐบาลลาออก

สาระสำคัญ

1. นายควง อภัยวงศ์ เป็นสมาชิกคณะราษฎรคนที่ 3 ที่ได้เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยการสนับสนุนของกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ในสภาผู้แทนราษฎรภายหลังจากการล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามโดยวิถีทางรัฐสภา
2. รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ มีฐานอำนาจประกอบด้วยทหารเรือและสมาชิกเสรีไทยในสภา และยังคงเป็นรัฐบาลที่เป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น แต่ไม่ขัดขวางการดำเนินงานของขบวนการเสรีไทย
3. นโยบายบริหารประเทศ เน้นการให้สิทธิเสรีภาพมากขึ้นตามระบอบประชาธิปไตย และผูกพันตลอดจนยกเลิกข้อบังคับของรัฐบาลเก่าเป็นส่วนใหญ่ โดยจะคงไว้บางเรื่องที่เห็นว่า เป็นประโยชน์ต่อประเทศ

4. ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากสภาวะสงครามเป็นอุปสรรคสำคัญในการบริหาร และจะส่งผลกระทบต่อชนชั้นไปยังรัฐบาลชุดอื่น ๆ ภายหลังจากสงคราม

จุดประสงค์การเรียนรู้

หลังจากศึกษาบทที่ 6 แล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายการจัดคนะรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ได้
2. อธิบายการดำเนินการเพื่อสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงของรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์
3. สรุปนโยบายบริหารประเทศของรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ ได้
4. วิเคราะห์บทบาททางการเมืองของนายควง อภัยวงศ์ ในฐานะนายกรัฐมนตรี ครั้งที่ 1 ได้

□ □

□ ในบทที่ 6 นี้ ยังเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ บริหารประเทศระหว่าง 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 - 17 สิงหาคม พ.ศ. 2488 รวมเวลาประมาณ 1 ปีเศษ ในบทนี้จะศึกษาถึง การจัดคณะรัฐบาล การบริหารประเทศ การดำเนินนโยบายเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น และ เหตุผลในการลาออกของคณะรัฐบาล □

1. คณะรัฐบาล

การเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ นายควง อภัยวงศ์ อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลมาจากกลุ่มของ นายปรีดี พนมยงค์ มีชัยชนะในการล้มรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้สำเร็จ โดยวิถีทางรัฐสภา และการจัดตั้ง คณะรัฐบาลชุดนี้ นายปรีดี พนมยงค์ มีส่วนร่วมในการ จัดตั้ง เป็นอย่างมาก¹ อาจกล่าวได้ว่า ในระยะแรกรัฐบาล ดำเนินการตามนโยบายที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้กำหนด ได้ เช่น กำหนดให้นายทวี บุณยเกตุ เป็นเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี เพื่อประสานงานในคณะรัฐบาลและประสาน งานชบวนการเสรีไทย²

นอกจากนี้การจัดคณะรัฐมนตรีจะต้องมีคุณ- ภาพเหมาะสมกับสภาวะสงครามและ เพื่อความมีเสถียรภาพ ของคณะรัฐบาล รัฐบาลชุดนี้ต้องคำนึงถึง การยอมรับจาก

ภาพที่ 33 นายควง อภัยวงศ์

ภายในประเทศและภายนอกประเทศ รวมทั้งการยอมรับจากญี่ปุ่นพันธมิตรในสงครามด้วย นายควง อภัยวงศ์ จำเป็นต้องจัดรัฐบาล "อิงฝ่ายทหารเรือ" ซึ่งให้การสนับสนุนรัฐบาลใหม่ เพราะนาย- ทหารบกส่วนใหญ่เป็นฝ่ายจอมพล ป. พิบูลสงครามบ้าง ไม่ยอมให้ความร่วมมือบ้าง ปราบกฏรายนาม คณะรัฐมนตรี ซึ่ง ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เมื่อ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 มีดังนี้

1. พลเรือโท สินธุ์ กมลนาวิน	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม
2. พันตรี ควง อภัยวงศ์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง
3. นายเล็ง ศรีสมวงศ์	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง

4. พระยาศรีเสนาสมบัติศิริ	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
5. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิบดี	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข
6. พลเรือตรี ฝัน นาวาวิจิตร	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม
7. ม.ล.อุดม สนิทวงศ์	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม
8. พลเรือโท สินธุ์ กมลนาวิน	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร
9. พันตรี ควง อภัยวงศ์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม
10. นายสะพรั่ง เทพหัสดินทร์ ณ อยุธยา	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงคมนาคม
11. นาวาเอก หลวงศุภชลาศัย (บุง ศุภชลาศัย)	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
12. ม.ล.เดช สนิทวงศ์	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์
13. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิบดี	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
14. นายทวี บุญยเกษตร	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
15. นายเดือน บุณนาค	รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
16. นายศรีธรรมราช กาญจนโชติ	รัฐมนตรี
17. พลตรี ฝัน อมรคัยสรเดช	รัฐมนตรี
18. นาวาเอก ทหาร ข้าทริฎ	รัฐมนตรี
19. นาวาเอก ชลิต กุลกำมธร	รัฐมนตรี
20. พลโท ชิต มั่นศิลป์ สีนาดโยธารักษ์	รัฐมนตรี
21. นายโประ สมหาหาร	รัฐมนตรี
22. พลเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา	รัฐมนตรี

จากรายชื่อนามคณะรัฐมนตรีจะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่ประกอบด้วย กลุ่มการเมืองฝ่าย
พลเรือน และทหารเรือซึ่งได้ให้การสนับสนุน นายปรีดี พนมยงค์ รวมทั้งสมาชิกคณะราษฎรและสมา-
ชิกสภา และบุคคลสำคัญในขบวนการเสรีไทย นายควง อภัยวงศ์ได้พยายามสร้างการสนับสนุน
จากสภาโดยเลือก ส.ส.มาเป็นเลขานุการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างๆ เพื่อการดำเนินงานของ
รัฐบาลและสภาจะได้สัมพันธ์กันด้วยดี โดยพิจารณาคัดเลือกจากส.ส.ประเภท 1 ก่อน แล้วจึง
พิจารณาส.ส.ประเภท 2³ ระยะเวลา 1 ปีเศษที่บริหารประเทศ รัฐบาลชุดนี้มีการปรับเปลี่ยน
คณะรัฐมนตรีถึง 8 ครั้ง ครั้งสำคัญ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2487 ได้แต่งตั้ง พลโทชิต มั่นศิลป์
สินาดโยธารักษ์ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหม และ 6 มกราคม พ.ศ. 2487 แต่ง

ตั้ง พลเอก จีระ วิจิตสงคราม เป็น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม แทนพลเรือโท สินธุ์ กมลนาวิน

รัฐบาลแถลงนโยบายต่อสภา (3 สิงหาคม พ.ศ. 2487) เพียงสั้น ๆ ว่าจะยึดหลัก 6 ประการของคณะราษฎร เป็นหลักบริหารราชการแผ่นดินและจะดำเนินการปกครองไปในทางเห็นอกเห็นใจประชาชนเป็นที่ตั้ง รัฐบาลได้รับคะแนนไว้วางใจ 101 เสียงจากผู้เข้าประชุม 122 คน เมื่อเข้ารับบริหารประเทศรัฐบาลมีนโยบายให้รัฐมนตรีทุกคนลาออกจากตำแหน่งข้าราชการประจำ ยกเว้นแต่กิจการจำเป็นบางอย่างซึ่งไม่อาจจะแยกออกจากตำแหน่งทางการเมืองนั้นได้⁴

กิจกรรมการเขียนที่ 1

จงพิจารณาเรียงนามคณะรัฐมนตรีและระบุรัฐมนตรีที่มาจาทหารเรือว่ามีตำแหน่ง

2. การสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและการทหาร

หลังจากได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าตั้งคณะรัฐบาลแล้ว แต่รัฐบาลใหม่ไม่สามารถมีอำนาจเหนือกองทัพได้อย่างแท้จริง เพราะจอมพล ป. พิบูลสงครามยังดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และได้ย้ายกองบัญชาการทหารสูงสุดไปอยู่ที่โรงเรียนการทหารปืนใหญ่โคกกระเทียม จังหวัดลพบุรี กิจการทางด้านทหารนายกรัฐมนตรีไม่สามารถวินิจฉัยสั่งการได้โดยสะดวก แต่มักจะต้องรอดถามความเห็นจากผู้บัญชาการทหารสูงสุดเสียก่อน⁵ การออกคำสั่งทางด้านทหารจึงเป็นไปอย่างล่าช้า และไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้บัญชาการทหารสูงสุดเท่าที่ควร บางครั้งก็สั่งการตรงกันข้าม⁶ ส่วนด้านเสถียรภาพความมั่นคงของรัฐบาลก็ไม่เป็นที่น่าไว้วางใจนัก เพราะนายทหารบกชั้นผู้ใหญ่จำนวนมากอยู่ที่ลพบุรี ชาวลือเรื่องการยึดอำนาจคืนแพร่สะพัด ก่อให้เกิดความเสียหายเพราะสิ้นเคลอนเสถียรภาพรัฐบาล

นอกจากนี้ฝ่ายญี่ปุ่นมีความหวาดระแวงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยเกรงว่าผู้บัญชา-

ชาการทหารสูงสุดจะเป็นอุปสรรคต่อกิจการทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย ดังนั้นคณะรัฐมนตรีจึงมีความเห็นว่าควรรหาทางปลดจอมพล ป. พิบูลสงครามออกจากตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด รัฐบาลดำเนินการโดยนายกรัฐมนตรีเดินทางไปปรับความเข้าใจกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม การเดินทางไปครั้งแรก (12 สิงหาคม พ.ศ. 2487) เพื่อชี้แจงความจำเป็นที่นายควง อภัยวงศ์ต้องเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ครั้งนี้จอมพล ป. พิบูลสงครามให้การต้อนรับนายกรัฐมนตรีเป็นอย่างดี และส่งสาส์นตามมายืนยันเจตนาของตน ซึ่งรัฐบาลได้นำออกเผยแพร่ในหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า "... ตามที่มีผู้พูดว่าฉันจะยกกองทัพเข้าบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อแย่งชิงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจากนายควง อภัยวงศ์นั้น ฉันขอแจ้งให้ทราบว่ามีมูลความจริงเลย เพราะฉันได้ลาออกมาแล้วตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ..."⁷ ส่วนการเดินทางไปพบจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่ 2 (19 สิงหาคม พ.ศ. 2487) เพื่อชี้แจงเรื่องปัญหาการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังคงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด การเจรจาคราวนี้ไม่มีคำตอบจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม

อนึ่ง รัฐบาลได้ประสบปัญหาเรื่องคำสั่ง "เพื่อการยุทธ" ของผู้บัญชาการทหารสูงสุดอยู่เสมอ ๆ คณะรัฐบาลจึงตัดสินใจใช้มาตรการปลดผู้บัญชาการทหารสูงสุดทันที โดยอ้างเหตุผลว่า "ไม่มีตำแหน่งในทำเนียบราชการทหาร" จึงเป็นตำแหน่งที่ไม่มีกฎหมายรับรอง และประกาศแต่งตั้ง "แม่ทัพใหญ่" มีลักษณะบังคับบัญชาทหารทั้ง 3 เหล่าทัพ รัฐบาลแต่งตั้งให้ พลเอก พหลโยธิน (พระยาพหลพลพยุหเสนา) เป็นแม่ทัพใหญ่ และพลโท ชิต มั่นเคิลป์ สีนาคโยธารักษ์ (หลวงสินาคโยธารักษ์) เป็นรองแม่ทัพใหญ่ ปฏิบัติหน้าที่แทนแม่ทัพใหญ่ ซึ่งมีปัญหาสุขภาพไม่ดี ประกาศยุบเลิกตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุด และรองผู้บัญชาการทหารสูงสุด (24 สิงหาคม พ.ศ. 2487) และให้หน่วยราชการที่สังกัดขึ้นอยู่กับบังคับบัญชาของแม่ทัพใหญ่

แม้จะประกาศปลดผู้บัญชาการทหารสูงสุดไปแล้ว แต่ตำรวจสันติบาลกองเมืองรายงานให้รัฐบาลทราบว่า จอมพล ป. พิบูลสงครามและพรรคพวกได้เตรียมการจะยกกำลังมายึดอำนาจคืน พลเรือโท สิงห์ กมลนาวิณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมจึงสั่งกองทัพเรือเตรียมพร้อมเต็มอัตราศึก เรือรบทุกลำพร้อมจะปฏิบัติการตามคำสั่งรัฐบาลทันที โดยมีกองบัญชาการฝ่ายรัฐบาลอยู่ที่ท้องพระโรง พระราชวังเดิม ฝั่งธนบุรี ส่วนนายปรีดี พนมยงค์ก็หลบอยู่ในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

รัฐบาลได้มอบหมายให้นายไฟโรจน์ ชัยนาม อธิบดีกรมโฆษณาการเชิญผู้แทนหนึ่ง-

ลือลิมพ์ทุกฉบับมารับทราบคำสั่งชี้แจงเรื่องการปลดผู้บัญชาการทหารสูงสุด เพื่อชี้แจงข่าวแก่ประชาชน ขณะเดียวกันแม่ทัพใหญ่ได้ออกคำสั่งให้นายทหารทุกคนในเขตพระนครธนบุรี ไปชุมนุมที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อรับฟังคำสั่งชี้แจงของแม่ทัพใหญ่เกี่ยวกับราชการทหาร โดยถือหลักปฏิบัติว่า "เชื่อฟังคำสั่งแม่ทัพใหญ่และรองแม่ทัพใหญ่เท่านั้น ... รักษาวินัยอย่างเคร่งครัด ... อย่าก่อให้เกิดความไม่สงบใด ๆ ... ห้ามเคลื่อนไหวและย้ายกำลัง หากฝ่าฝืนจะมีโทษหนักตามกฎหมาย ... ถึงขั้นขบถเวลาที่กำหนด เพื่อแก้ปัญหาการชงสมกำลังต่อต้านรัฐบาล ออกคำสั่งประกาศแต่งตั้งโยกย้ายสับเปลี่ยนนายทหารบกฝ่ายคุมกำลังจำนวนอย่างน้อย 30 คน และโยกย้ายทหารที่คุมกำลังระดับมณฑลทหารบกออกจากพื้นที่เข้าประจำกรมเสนาธิการทหาร¹⁰ และเลือกนายทหารที่รัฐบาลไว้วางใจเข้าดำรงตำแหน่งแทน

ส่วนในด้านทหารเรือได้บรรจุแต่งตั้งนายทหารเรือที่เคยถูกจอมพล ป. พิบูลสงครามปลดออกจากราชการ เพราะเป็นผู้ให้การสนับสนุนนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อกรณีการลาออก 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2486 เช่น พล.ร.ต. สังวร สุวรรณชีพ พล.ร.ต. ฝัน นาวาวิจิตร จึงได้กลับเข้ารับราชการใหม่ โดย พล.ร.ต. สังวร สุวรรณชีพได้ดำรงตำแหน่งสารวัตรใหญ่ทหาร และต่อมาก็ได้ช่วยทำหน้าที่ประสานงานกับฝ่ายทหารญี่ปุ่น

รัฐบาลมีคำสั่งแต่งตั้ง จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็น "ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน" ซึ่งเป็นตำแหน่ง "อันมีเกียรติ"¹¹ ข้อสังเกตจะไม่เกี่ยวข้องกับการบังคับบัญชาทหาร และไม่เคยปรากฏมาก่อนในทำเนียบข้าราชการ หรือฝ่ายการเมือง พร้อมกับมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยโดยคำสั่งของอธิบดีกรมตำรวจ พล.ต.อ. อุดุล อุดุลเดชาจรัส คอยให้การอารักขา¹²

นอกจากนี้รัฐบาลได้ดำเนินการสอบสวนข้าราชการที่แสดงการสนับสนุนรัฐบาลเก่าและโจมตีรัฐบาลใหม่ คือ การแต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนข้าราชการกรมโฆษณาการ ได้แก่ นายเพียร ราชธรรมนิเทศ นายสังข์ พิศโนทัย นายคงศักดิ์ คำศิริ ในข้อหาแสดงพฤติการณ์ผิดใฝ่การเมืองและดำเนินการสนับสนุนรัฐบาลเก่าและโจมตีรัฐบาลใหม่ ผลการพิจารณา ให้ไล่ออกจากราชการ 2 คน คือ นายเพียร ราชธรรมนิเทศ กับนายสังข์ พิศโนทัย เพื่อเป็นเยี่ยงอย่างว่าไม่ให้ข้าราชการประจำเล่นการเมือง และเพื่อให้ข้าราชการทำงานตามหน้าที่ราชการไม่ให้ประจบสอพลอผู้มีอำนาจ¹³ ส่วน นายคงศักดิ์ คำศิริ ไม่สมควรมีความผิดเพราะไม่ได้มีเจตนาขัดขวางรัฐบาลใหม่

เป็นอันว่ารัฐบาลได้ผ่านพ้นปัญหาและอุปสรรคจากการขาดเสถียรภาพทางการเมือง

และการทหารไปได้ ส่วนจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ต้องยุติบทบาททางการเมืองและการทหารลง
ระยะหนึ่ง ผู้นำทางการเมืองคนสำคัญที่จะมีบทบาทแทนที่ก็คือ นายปรีดี พนมยงค์ และนายควง
อภัยวงศ์

กิจกรรมการเรียนรู้ 2
จงอธิบายวิธีการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและการทหารของรัฐบาล นาย
ควง อภัยวงศ์

3. การบริหารประเทศ

3.1 ด้านการเมือง

หนังสือพิมพ์ศรีกรุงฉบับประจำวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2487 วิจารณ์ว่า นโยบาย
ของรัฐบาลเป็นนโยบายที่เหมาะสมกับสภาพการณ์และประชาชนพอใจ เพราะรัฐบาลให้คำมั่นใจว่า
จะพยายามหลีกเลี่ยงทุกวิถีทางจนสุดความสามารถที่จะ ไม่เพิ่มภาระแก่ประชาชน ให้หนักขึ้นไปกว่านี้อีก
ทั้งจะไม่ใช้วิธีการบังคับในทางที่ไม่จำเป็น คณะรัฐมนตรีชุดนี้จึงได้รับความเชื่อถือจากวงการทั่วไป
ทั้งการสนับสนุนจากหนังสือพิมพ์ภายในประเทศและข่าวจากฝ่ายญี่ปุ่น ดังข่าววิทยุโดเม ของญี่ปุ่น
รายงานว่

"วงการเมืองที่นี่ ได้ต้อนรับพม่าท่าน คนใหม่เป็นเอกฉันท์ว่าเป็นผู้ที่มีความซื่อตรง
และเป็นนักการเมืองที่เที่ยงธรรม แม้ว่าชีวิตในวงการเมืองของท่านจะยังสั้นอยู่ แต่ท่านก็ได้รับ
ความร่วมมืออย่างเต็มอกเต็มใจจากประชาชนชาวไทย ส่วนวงการทูตนั้น เล่าก็คาดหมายว่า คณะ
รัฐบาลชุดใหม่ของไทยคงจะได้ดำเนินวิเทโศบาย ที่จะกระชับสัมพันธ์ภาพระหว่างไทยกับญี่ปุ่น ให้แน่น
แฟ้นยิ่งขึ้น และไทยคงจะได้มีส่วนช่วยเหลือร่วมมือในการดำเนินการสงครามมหาเอเซียบูรพาให้
ลุล่วงไปด้วยดี"¹⁴

รัฐบาลเริ่มดำเนินงานเพื่อสร้างศรัทธาจากประชาชนด้วยการให้เสรีภาพแก่ทั้ง-

สื่อพิมพ์เป็นสิ่งแรก โดยกล่าวว่า รัฐบาลถือว่าเสียงของหนังสือพิมพ์เป็นเสียงมติมหาชน นายกรัฐมนตรีวิน โยบายให้เกิดสติแก่สถาบันหนังสือพิมพ์เป็นอย่างมาก หนังสือทุกฉบับพากันเสนอบทความชื่นชมและสนับสนุนรัฐบาล ในลักษณะ "รัฐบาลใหม่เป็นหลักชัยของชาติ" และถือว่า "เป็นศักราชใหม่ของหนังสือพิมพ์"¹⁵

รัฐบาลบำรุงขวัญและกำลังใจของข้าราชการ ใช้นโยบายเพิ่มเงินพิเศษแก่ข้าราชการ เรียกว่า "เงิน ง.ส." โดยกำหนดระเบียบการจ่ายตามขั้นเงินเดือน¹⁶ รัฐบาลผ่อนผันการแต่งกาย เน้นนโยบายประหยัด เว้นแต่ข้าราชการหน่วยใดมีเครื่องแบบให้คงไว้ตามระเบียบ¹⁷ รัฐบาลชี้แจงแก่ข้าราชการและประชาชนว่าให้ระงับการซื้อหาของใหม่ที่ไม่จำเป็นเพื่อช่วยชาติประหยัด

ประชาชนได้รับการผ่อนผันด้านการเกณฑ์แรงงานตามกฎหมายการศึกษาเพื่อการสร้างสถานที่ราชการและเส้นทางคมนาคม และรัฐบาลได้กำหนดอัตราค่าจ้างตามลักษณะของงาน ชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียชีวิตขณะปฏิบัติงานให้กับรัฐบาล ออกคำสั่งระงับการอพยพราษฎรมาจัดสร้างนครบาลเพชรบูรณ์ ยกโทษแก่ผู้กระทำผิดกฎหมายการเกณฑ์แรงงาน สอบสวนการทุจริตของข้าราชการเกี่ยวกับการเกณฑ์แรงงาน เช่น เรียกร่องเงินทองจากราษฎร และแจ้งผลการสอบสวนข้าราชการที่ทุจริตให้ประชาชนทราบ

รัฐบาลผ่อนผันคำสั่ง ข้อบังคับต่าง ๆ ของรัฐบาลชุดเก่า ยกเลิกคำสั่งห้ามต่าง ๆ เช่น การกินหมาก การปลูกหมากพลู การแต่งกายการสวมหมวก สวมรองเท้า เป็นต้น จัดตั้งคณะกรรมการพิจารณากฎหมายซึ่งเป็นความเดือดร้อนของประชาชนบางฉบับ ยกเลิกระเบียบการใช้ภาษาไทยตามแบบ "หนังสือจอมพล" ยกเลิกกองทหารหญิงเพราะทหารทั่วไปไม่พอใจ เนื่องจากมีความเห็นว่ามีได้ปฏิบัติงานหนักเท่านายทหารแต่มีศักดิ์และสิทธิเสมอกัน ยกเลิกรัฐนิยมหลายฉบับแต่คงไว้เฉพาะที่เห็นว่ามิมีประโยชน์ เช่น การเคารพธงชาติ แต่ไม่เข้มงวดด้านรัฐนิยมเหมือนรัฐบาลชุดก่อน ยกเลิกวิธธรรม 14 ข้อ ด้วยเหตุผล "ไม่เหมาะสมแก่กาลสมัย" โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับ "ผู้นำนิยม" เพราะเป็นเผด็จการ นายกรัฐมนตรี นายควง อภัยวงศ์ มีหลักการว่า "ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นผู้นำ ข้าพเจ้าเป็นนายกรัฐมนตรี"¹⁸

รัฐบาลคืนเสรีภาพในการนับถือศาสนาให้แก่ประชาชน ให้สามารถปฏิบัติพิธีกรรมตามจารีตประเพณีได้ ข้าราชการและประชาชนที่เคยถูกบังคับให้เปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาพากันขึ้นชมรัฐบาลมาก โดยเฉพาะราษฎรในจังหวัดภาคใต้ ซึ่งผู้นำศาสนาอื่น ๆ ก็ได้นำคณะบุคคลเข้ามาขอบคุณรัฐบาล ดังเช่น ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานีได้มีโทรเลข ถึง นายแช่ม พรหมยงค์

มุสตาฟา กรรมการศาสนาอิสลามแห่งประเทศไทย และส.ส. ประเภท 2 แสดงความชื่นชมยินดีใน
เสรีภาพการนับถือศาสนาและการปฏิบัติพิธีกรรมตามจารีตประเพณี พร้อมทั้งแสดงเจตนาว่ายินดี
ที่จะสนับสนุนรัฐบาลชุดนี้¹⁹

รัฐบาลประกาศใช้พระราชกำหนดนิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏและจลาจลที่
ต้องขอหาจากการพิจารณาของศาลพิเศษทั้ง 3 ครั้ง คือ ศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 2478 และ 2481
เหตุผลในการออกพระราชกำหนด เพื่อ "เป็นการส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย และ
รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและเพื่อเฉลิมขวัญประชากรของชาติ เพื่อความสามัคคีเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันของประชาชนในชาติ เพื่อเป็นการแสดงพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่-
หัวเนื่องในพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปี 2487"²⁰ รัฐบาลย้ำเน้นมากกว่า "ไม่ใช่เพราะมีการ
เปลี่ยนรัฐบาลใหม่" การออกพระราชกำหนดนี้ พลตำรวจเอก อุดล อุดลเดชจรัส เป็นผู้นำเสนอต่อ
รัฐบาล²¹ ด้วยเหตุผลว่า "นักโทษ จากคำพิพากษาของศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 และ 78 ได้รับ
โทษมานานพอสมควรแล้ว ได้รับการอบรม รู้สึกผิดชอบ เป็นผู้มีความประพฤติดี ส่วน นักโทษศาล
พิเศษ พ.ศ. 2481 ควรลดโทษให้"²² รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม คือ เจ้าพระยาศรี-
ธรรมมาธิเบศร์ เห็นชอบด้วยเพราะ "พวกที่ถูกลงโทษเหล่านั้น มีความผิดเนื่องจากความเห็นไม่ตรง
กับรัฐบาลซึ่งเป็นเรื่องของการเมือง"²³ ในที่สุดคณะรัฐมนตรีมีมติให้ ออกพระราชกฤษฎีกา
พระราชทานอภัยโทษ พุทธศักราช 2487 ให้แก่นักโทษการเมืองที่ต้องคำพิพากษาของศาลพิเศษทั้ง
3 ครั้ง (9 พฤษภาคม พ.ศ. 2488) และถือให้เป็นการ"นิรโทษกรรม" คือ "ถือว่าไม่เคยกระทำ
ความผิดที่วามานี้เลย"²⁴

นักโทษการเมืองได้รับการปลดปล่อย 3 รุ่น รุ่นที่ 1 จากคุกบางขวาง 24 คน
รุ่น 2 และ 3 จากเกาะเต่า สุราษฎร์ธานี และเกาะตะรุเตา สตูล รวม 37 คน นักโทษการเมือง
เมืองคนสำคัญที่จะมีบทบาททางการเมืองต่อมาได้แก่ ม.จ. สิทธิพร กฤดากร สอ เสถบุตร
จงกล ไกรฤกษ์ ดร. โชติ คุ่มพันธ์ุ พระยาสุรพันธ์เสนี ม.ร.ว. นิมิตรมงคล นวรัตน์ นาย
เลื่อน ศราภย์มิช ๗๗ นายควง อภัยวงศ์ ชี้แจงให้ประชาชนทราบทางหนังสือพิมพ์ว่าเหตุใด
รัฐบาลจึงนิรโทษกรรมนักโทษการเมือง นักโทษการเมืองตลอดจนบรรดาญาติมิตรและประชาชนทั่วไป
พอใจการกระทำของรัฐบาลเป็นอย่างยิ่ง และอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่านักโทษการเมืองหลายคน
ได้ให้การสนับสนุนนายควง อภัยวงศ์ ในทางการเมืองในเวลาต่อมา เมื่อบางคนได้เข้าสู่วงการ
เมืองอย่างเป็นทางการคือเข้าสมัครรับเลือกตั้งภายหลังสงคราม

นอกจากนี้รัฐบาลยัง ได้ออกประกาศยกเลิกประกาศพระบรมราชโองการเรื่องการ

เลิกยศและบรรดาศักดิ์ ซึ่งนายควง ภัยวงศ์ เคยคัดค้านมาแล้วในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ด้วยเหตุว่า "... วัฒนธรรมเดิมๆ ควรเก็บไว้เป็น Characteristics ของประเทศ"²⁵ รัฐบาลออกแถลงการณ์ว่า "บรรดาศักดิ์เป็นสิ่งเชิดชู บุคคลที่ทำความดีต่อทางราชการ จึงเห็นควรรักษาไว้เพื่อความภูมิใจและเป็นเยี่ยงอย่างแก่บุคคลรุ่นหลัง"²⁶ ดังนั้น จึงมีพระบรมราชโองการให้คำประกาศยกเลิกบรรดาศักดิ์เป็นโมฆะ และดำเนินการขอคืนบรรดาศักดิ์ได้ แต่นายควง ภัยวงศ์ ไม่ได้ขอคืนบรรดาศักดิ์เพราะต่างประเทศรู้จักในชื่อ "ควง ภัยวงศ์" ดีแล้ว²⁷

อาจพิจารณาได้ว่าเสรีภาพเกือบทุกด้านที่รัฐบาล นายควง ภัยวงศ์ มอบให้แก่ประชาชนล้วนเป็นผลดีแก่รัฐบาลทั้งสิ้น นโยบายทางการเมืองในการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ของนายควง ภัยวงศ์ ในครั้งแรกนี้ ช่วยสร้างทัศนคติที่ว่า "รัฐบาลนายควง ภัยวงศ์ เป็นรัฐบาลที่บริหารประเทศโดยเห็นใจประชาชนทั่วไป"²⁸ และนายควง ภัยวงศ์ ก็ได้รับครัทธาจากประชาชน ซึ่งกลายเป็นผลดีสำหรับนายควง ภัยวงศ์ เมื่อเข้าสมัครรับเลือกตั้งเป็นส.ส. จังหวัดพระนคร เพราะจะได้รับเลือกตั้งเป็นส.ส. พระนครทุกสมัย และมีโอกาสเป็นนายกรัฐมนตรีอีก 3 ครั้ง ในชีวิตทางการเมือง

เมื่อมีเสรีภาพทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง สภาผู้แทนราษฎรก็ได้เริ่มมีบทบาทมากขึ้น เช่น เสนอร่างพระราชบัญญัติพรรคการเมืองเข้าสภา²⁹ แต่รัฐบาลมีความเห็นว่าการประกาศใช้พระราชบัญญัติพรรคการเมือง ควรจะเป็นภายหลังสงครามยุติลงแล้ว เพราะเกรงว่าการมีพรรคการเมืองจะทำให้ขาดความเป็นเอกภาพ (Unity)³⁰ สภาจึงมีมติไม่รับร่างพระราชบัญญัติ 54 : 28 ส่วนนายควง ภัยวงศ์ ชี้แจงกับหนังสือพิมพ์ในเวลาต่อมาว่า เห็นด้วยกับการมีพรรคการเมือง แต่จะต้องดูว่าเหมาะสมกับกาลเทศะหรือไม่³¹

สมาชิกสภาได้แสดงบทบาทสำคัญอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเสนอญัตติเปิดอภิปรายทั่วไปเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาลในการขึ้นค่าเช่าและเรียกเงินกินเปล่าแก่ผู้เช่าอาคารของสำนักงานทรัพย์สิน (26 มิถุนายน พ.ศ. 2488) แต่ภายหลังการอภิปรายรัฐบาลได้รับการไว้วางใจด้วยคะแนน 74 จากผู้เข้าประชุม 79 คน³²

ในประเด็นการเปิดอภิปรายทั่วไปครั้งนี้ แม้รัฐบาลยังคงได้รับความไว้วางใจ แต่ควรตั้งข้อสังเกตว่า รัฐบาลได้เผชิญกับการท้าทายทดสอบคะแนนนิยมในสภา และในเดือน สิงหาคม พ.ศ. 2488 ได้มีการเลือกตั้งเพิ่มตามบทเฉพาะกาล รวมทั้งใน 4 จังหวัดที่ได้คืนมาจากกรณีพิพาทอินโดจีน คือ พระตะบอง จัมปาศักดิ์ พิบูลสงคราม และลานช้าง³³

ความสำคัญทางการเมืองในสมัยรัฐบาลชุดนี้ ที่ควรนำมาพิจารณาต่อไปคือ การ

แก้ไขปรับปรุงรัฐธรรมนูญ โดยการจัดตั้งกรรมาธิการแก้ไขรัฐธรรมนูญขึ้น 12 นาย³⁴ ได้แก่ เจ้าพระยาศรีธรรมราชเบศร์ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชาจรัส พระยาอรรณการีย์นิพนธ์ พระยามานวราชเสวี นายติเรก ชัยนาม พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร นายพิชาญ บุญยง นายเดือน บุนนาค หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต พล.ร.ท.สินธุ์ กมลนาวัน หลวงจำริญนิติศาสตร์ และนายทวี บุญยเกตุ เหตุผลในการแก้ไขรัฐธรรมนูญก็คือ รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2475 ได้ใช้มานานถึง 13 ปีแล้ว จึงไม่เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมือง จึงควรปรับปรุง การแก้ไขรัฐธรรมนูญจะแล้วเสร็จในสมัยรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ (10 พฤษภาคม 2489) สวัสดิ์ กามชวรกุลกิจ กล่าวว่า "การแก้ไขรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2475 เป็นการปรับเปลี่ยนนโยบายการเมืองภายในไปสู่ระบบรัฐสภาภายใต้หลักการสำคัญคือ ยกเลิกบทเฉพาะกาลและบทบัญญัติพระบรมวงศานุวงศ์อยู่เหนือการเมือง แยกข้าราชการประจำออกจากการเมือง ทั้งนี้เพื่อตระเตรียมเปิดการเมืองไปสู่การแข่งขันในรูปแบบพรรคการเมือง"³⁵

3.2 ด้านเศรษฐกิจ

รัฐบาลเริ่มช่วยให้รัฐมนตรีลาออกจากการเป็นกรรมการในองค์การต่างๆ เพื่อแสดงว่าไม่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์โดยอาศัยตำแหน่งและอำนาจทางการเมือง ให้เสรีภาพและความร่วมมือต่อภาคเอกชน รัฐบาลขอกู้เงินจากแหล่งการเงินทั่วไปและธนาคารออมสิน จำนวน 50 ล้านเพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ แก้ไขปัญหาความขาดแคลนและพยายามลดอัตราค่าครองชีพที่สูงขึ้นมาก ยกเลิกการกักกันสินค้าบางประเภท เช่น ผ้า ยกเลิกการควบคุมสินค้าบางประเภทที่จำเป็นแก่การครองชีพ เช่น น้ำตาลทราย ผ้า สบู่ ไม้ขีดไฟ ด้าย ไหม ตะปู เหล็ก ฯลฯ ผ่อนผันการทอผ้าใช้เองโดยไม่ต้องแจ้งปริมาณ แต่รัฐบาลก็ยังต้องเผชิญกับปัญหา"ตลาดมืด" กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงพาณิชย์ จะเป็นผู้รับผิดชอบในการกำหนดราคาสินค้า และการปันส่วนสินค้า รัฐบาลส่งเสริมการค้าเสรีไม่เข้าแทรกแซงในธุรกิจของเอกชน จัดตั้งหอการค้าให้พ่อค้าควบคุมกันเอง ทุนส่วนของรัฐบาลใน "บริษัทกึ่งราชการ" ได้นำออกขายแก่ประชาชน ชายคั้นกิจการอุตสาหกรรมแก่เอกชน จัดตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณาปัญหาเศรษฐกิจของชาติ³⁶ เพื่อดูแลเรื่อง การค้ากำไรเกินควร การปันส่วนโภคภัณฑ์ การบรรเทาภาวะเงินเฟ้อ การกำหนดราคาสินค้าอุปโภคบริโภค

การแก้ปัญหาเรื่องราคาข้าว รัฐบาลมอบให้บริษัทข้าวไทยของรัฐบาล รับซื้อข้าวเปลือกจากชาวนาในราคายุติธรรม โดยรับซื้อข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ในปี พ.ศ. 2487 ทั้งการ รับซื้อ

และจำหน่าย มีงบประมาณดำเนินการ 50 ล้านบาท เมื่อเปิดหน่วยรับซื้อข้าวที่ได้ก็จะจัดตั้งนางข้าวขึ้นจัดเก็บ ชาวนาจะเรียกนางข้าวของรัฐบาลว่า "นางข้าวนายควง" ในที่สุดนโยบายของรัฐบาลก็สามารถช่วยพยุงราคาข้าวเปลือกให้ดีขึ้นได้จนหมดฤดูกาลเก็บเกี่ยว³⁷ รัฐบาลอนุญาตให้พ่อค้า นำข้าวส่งออกไปขายยังสิงคโปร์ และนำเข้าสินค้าที่ขาดแคลน คือ ยา น้ำมัน ยางรถยนต์ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน

รัฐบาลประกาศยกเลิกพระราชกฤษฎีกา สงวนอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับคนไทย พ.ศ. 2485 ด้วยเหตุผลว่า การสงวนอาชีพตามพระราชกฤษฎีกานี้ ไม่อำนวยความสะดวกเศรษฐกิจและบางอาชีพก็สงวนไว้แล้ว เช่น การทำประมง การกีดกันอาชีพแก่ชาวต่างด้าวมีผลกระทบทางการเมืองและกระทบกระเทือนใจคนต่างด้าว และทำให้มีการหลบเลี่ยง โดยขอแปลงสัญชาติเป็นคนไทย³⁸ ยังปรากฏอีกด้วยว่าอาชีพบางชนิดคนไทยไม่พร้อมที่จะดำเนินการ ตลอดจนไม่เหมาะสมกับสภาพสงครามซึ่งกำลังประสบอยู่ในขณะนี้ รัฐบาลจึงกำหนดอาชีพสำหรับคนไทยเพียง 4 อาชีพ คือ การหล่อพระพุทธรูป การทำเครื่องเงิน การทำเครื่องถม การเป็นนายควม ส่วนอาชีพอื่น ๆ ให้ยกเลิกการสงวน

จะเห็นได้ว่านโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ มีผลทำให้เศรษฐกิจกลับคืนไปสู่คนไทยต่างชาติเหมือนเช่นเดิม โดยเฉพาะชาวจีน ชาวต่างชาติจึงมีโอกาสเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจของประเทศได้อีก

การแก้ปัญหาเงินเฟ้อ อันเนื่องมาจากการใช้จ่ายงบประมาณจำนวนมากในการป้องกันประเทศและการใช้จ่ายของกองทหารญี่ปุ่นในประเทศ รัฐบาลดำเนินมาตรการสำคัญหลายมาตรการ ได้แก่ การประกาศใช้พระราชกำหนดการออกมทรวัยในภาวะคับขัน พ.ศ. 2488 เรียกเก็บธนบัตรใบละ 1000 บาท เป็น "พันธบัตรออกมทรวัย" มีดอกเบี้ย 1% และไถ่ถอนได้ภายใน 12 เดือน (7 กุมภาพันธ์ 2488) ซึ่งกรณีนี้ได้เงินคืนถึง 371.5 ล้านบาท หรือประมาณ 1 ใน 3 ของธนบัตรที่หมุนเวียนออกให้อยู่ในขณะนั้น³⁹ แต่การแก้ไขภาวะเงินเฟ้อไม่อาจสำเร็จได้อย่างแท้จริงและจะเป็นภาระสืบต่อไปยังรัฐบาลหลังสงคราม

มาตรการลดเงินหมุนเวียนในตลาดอีกมาตรการหนึ่ง คือ นายเล็ง ศรีสมวงศ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้เสนอให้ รัฐบาลเปิดสถานกาสิโน (Casino) เพื่อขจัดเงินเฟ้อ คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบ⁴⁰ จึงให้จัดตั้งสถานกาสิโนของรัฐบาลเป็นการชั่วคราว ณ ราชนครดง สมัยสมาคมแห่งประเทศไทย รายได้ครึ่งหนึ่งของสถานกาสิโนจะจัดเก็บส่งให้แก่รัฐบาล ส่วนรายจ่ายสถานกาสิโนจะรับผิดชอบจ่ายเอง ระหว่าง 3 กุมภาพันธ์ 2488 - 10 พฤษภาคม 2488

รัฐบาลมีรายได้ถึง 12,947,714.88 บาท⁴¹ ในที่สุดได้เปิดสถานกาสิโนเพิ่มอีกหลายแห่งทั้งใน
กรุงและต่างจังหวัด รวม 70 แห่ง แต่สถานกาสิโนมีผลเสียด้านสังคม ประชาชนส่วนหนึ่งหมกมุ่น
ลุ่มหลง เล่นการพนันจนไม่เป็นอันทำมาหากินจนเกิดคดีความ ฉกชิง วิว่งราว ปล้นจี้ หลายคดีเนื่องมา
จากสถานกาสิโน ดังนั้นคณะรัฐมนตรีจึงประกาศปิดสถานกาสิโนนับตั้งแต่วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ.
2488⁴²

อย่างไรก็ตามแม้ว่ามาตรการชลอการเพิ่มของอัตราเงินหมุนเวียนในตลาดจะได้
รับการแก้ไข แต่เนื่องจากกองทหารญี่ปุ่นยังใช้ง่ายเป็นอันมาก ดังนั้นธนบัตรหมุนเวียนเข้าสู่ตลาด
จึงยังคงมีปริมาณสูง รวมทั้งมีการพิมพ์ธนบัตรปลอมอีกจำนวนหลายสิบล้านบาทร่วมอยู่ในตลาดด้วย
ภาวะเงินเฟ้อจึงยังคงปรากฏอยู่อีกในเวลาที่รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ บริหารประเทศและมีผลไปถึง
ภายหลังสงคราม

นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังเข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจต่าง ๆ โดยมีการตกลงอย่างเป็นทางการ
เข้าควบคุมกิจการอุตสาหกรรม การค้า และการคลัง เส้นทางคมนาคม ทั้งทางบก ทาง
เรือรวมทั้งการขนส่งสินค้าต่าง ๆ โดยเฉพาะกิจการของอังกฤษ อเมริกา จากข้อตกลงทางการค้า
ไทยต้องค้ากับญี่ปุ่นประเทศเดียวในระยะแรก มีผลกระทบกระเทือนต่อภาวะการครองชีพของประชา
ชนมากตลอดเวลาสงคราม และระยะปลายของสงคราม พ.ศ. 2487 - 2488 เมื่อญี่ปุ่นเพลี่ยงพล้ำ
ต่อสัมพันธมิตร การค้าของไทยกับญี่ปุ่นซบเซามากเพราะเรือสินค้าเข้ามาน้อยและเมืองท่าย้ายไป
อยู่สิงคโปร์ สินค้าต่าง ๆ ขาดตลาด ข้าเดิมการดำรงชีวิตของประชาชนให้ยากลำบากยิ่งขึ้นไปอีก

3.3 ด้านสงคราม

รัฐบาลออกพระราชบัญญัติจัดตั้ง สภาป้องกันพระราชอาณาจักร พุทธศักราช 2487
โดยมติของสภาผู้แทนราษฎร มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีพลโท พิชิต เกรียงศักดิ์พิชิต เป็นที่
ปรึกษา สภาทำหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับการสงคราม ทั้งในด้านการทหาร เศรษฐกิจ และการ
เมือง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ตลอดจนสวัสดิภาพของประชากร⁴³ รัฐบาลออกคำสั่ง ให้
กระทรวงต่าง ๆ ตระหนักในความสำคัญของราชการทหารและสนับสนุนอย่างเต็มที่ ให้หน่วยราชการ
ทุกหน่วยอำนวยความสะดวกแก่ฝ่ายทหารเมื่อมาติดต่อราชการใด ๆ ให้ถือเป็นเรื่องด่วน⁴⁴

ขณะนั้นไทยยังอยู่ในฐานะเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นตามนโยบายของรัฐบาลชุดเก่าซึ่งแม้
จะเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ แต่ฝ่ายญี่ปุ่นก็ให้การยอมรับรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์เป็นอย่างดี เห็นได้จาก
การส่งเอกอัครราชทูต ทสึโบยามิ และนายพล นากามูระ แม่ทัพหน่วยจิ มาแสดงความยินดีกับนาย

ควง อภัยวงศ์ อย่างเป็นทางการ และนายโคอิชิอิ ผู้ทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทยยังได้จัดงานเลี้ยงต้อนรับรัฐบาลชุดใหม่ (30 สิงหาคม 2487) อีกด้วย⁴⁵ เพราะนายทหารในหน่วยทั้งหลายคนรู้จักนายควง อภัยวงศ์ตั้งแต่เป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลชุด จอมพล ป. พิบูลสงคราม รวมทั้งมีความสนิทสนมกับ พระยาศรีเสนาสมบัติศิริ อดีตทูตไทยประจำญี่ปุ่น ซึ่งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ดังนั้นจึงช่วยกระชับไมตรีระหว่างไทยและญี่ปุ่น ให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

แม้ว่ากองทหารญี่ปุ่นส่วนหนึ่งจะเดินทางผ่าน ไป่มลายูและแลงกอน และจากหลักฐานก็ปรากฏว่า ปลายปี พ.ศ. 2487 มีทหารญี่ปุ่นประจำการอยู่ในเมืองไทยราว 2-40,000 คน ดังนั้นการดำเนินการทางการทหารของญี่ปุ่นย่อมมีผลกระทบต่อประเทศไทยมาก ตัวอย่างสำคัญเช่น การพิมพ์ธนบัตรทหาร (Military Note) จำนวนหลายล้านบาทมาใช้จ่ายและบีบบังคับให้รัฐบาลไทยรับรองให้ใช้ซื้อสินค้าได้ นอกจากนั้นญี่ปุ่นยังกู้เงินจากรัฐบาลไทยโดยไม่ได้ใช้คืน เป็นเหตุให้รัฐบาลพิมพ์ธนบัตรออกใช้มากขึ้นจนเป็นสาเหตุหนึ่งของการเกิดภาวะเงินเฟ้อ

นโยบายเกี่ยวกับสงครามรัฐบาลได้ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นตามพันธกรณี รัฐบาลแต่งตั้ง พลเรือตรี สังวร สุวรรณชีพ เป็นสารวัตรทหาร ติดต่อกับญี่ปุ่นเพราะสามารถพูดภาษาญี่ปุ่นได้ดี ทหารญี่ปุ่นและทหารไทยจะมีสโมสรสารวัตรทหารเป็นที่พบปะสังสรรค์กัน นอกจากนี้รัฐบาลยังมีพลเรือโท สินธุ์ กมลนาวิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมที่ได้เคยเดินทาง ไปประเทศญี่ปุ่นและได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่งมาแล้ว เมื่อคราวไปควบคุมการสร้างเรือปืนที่ญี่ปุ่น พ.ศ. 2477⁴⁶

รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ได้ให้ความร่วมมือกับฝ่ายทหารญี่ปุ่นทั้งการทหารและเศรษฐกิจ เช่น การกู้เงิน การจัดหาสิ่งของเครื่องใช้ในกองทัพ โดยจัดตั้งเป็นสำนักงานจัดหาขึ้นอนุญาตให้ใช้โรงเรือน ที่ดิน เส้นทางคมนาคมต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่พอใจของฝ่ายญี่ปุ่นมาก⁴⁷ แม้ว่าญี่ปุ่นจะไม่วางใจรัฐบาลอย่างแท้จริงก็ตาม นายควง อภัยวงศ์ดำเนินเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นไปพร้อมกับไม่ขัดขวางขบวนการเสรีไทย นายทวี บุณยเกตุ กล่าวว่า "นายควงได้อำนวยความสะดวกให้การปฏิบัติงานของเสรีไทยเป็นไปด้วยดี"⁴⁸ การปฏิบัติงานของเสรีไทย เช่น การแจกใบปลิวโฆษณาต่อต้านญี่ปุ่นและโฆษณาชวนเชื่อให้ทหารไทยร่วมกับขบวนการกู้ชาติในบางครั้งทำให้รัฐบาลถูกเพ่งเล็งจากฝ่ายญี่ปุ่น แต่นายควง อภัยวงศ์ก็พลิกแปลงสถานการณ์ร้ายให้กลายเป็นดีได้ และได้แสดงเจตนารมณ์ที่จะกระชับสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่นมากขึ้น เช่น การเตรียมการไปเยือนญี่ปุ่น ในราวเดือน เมษายน หรือ พฤษภาคม พ.ศ. 2488⁴⁹ แต่เนื่องจากสถานการณ์ด้านมหาสมุทรแปซิฟิกอยู่ในภาวะไม่แน่นอนไว้วางใจ ญี่ปุ่นจึงขอให้เลื่อนการเดินทาง ซึ่งก็ปรากฏว่า นายควง อภัยวงศ์ และคณะ ไม่ทันจะได้ไปเยือนญี่ปุ่นสงครามก็สิ้นสุดเสียก่อน

กิจกรรมการเรียนรู้ ๑

รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์มีนโยบายในด้าน การเมืองการทหาร เศรษฐกิจ และสังคมประการใดบ้าง

4. รัฐบาลลาออก

12 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ตัวแทนฝ่ายผู้ป่วนแจ้งการหยุดรบของผู้ป่วนแก่รัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ ขอให้ผู้ป่วนเปิดทางให้รัฐบาลไทยแก้ปัญหากับสงครามด้วยตนเอง เอกอัครราชทูตผู้ป่วนตกลงยินยอม ไทยจึงทำสัญญาสงบศึก และประกาศว่า "การประกาศสงครามของไทย เป็นโมฆะ" และรัฐบาลจะกราบถวายบังคมลาออก เพื่อให้มีการจัดตั้งคณะรัฐบาลใหม่ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสงคราม สภาผู้แทนราษฎรมีมติเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ ดังนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ในพระปรมาภิไธยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ประกาศสันติภาพ ในวันที่ 16 สิงหาคม 2488⁵⁰⁾ รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ลาออกแต่จะรักษาการไปพลางก่อน เพราะมีความจำเป็นที่จะต้องออกพระราชบัญญัติที่จำเป็นเร่งด่วนหลายฉบับ นายควง อภัยวงศ์ ลาออกอย่างเป็นทางการเมื่อ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ด้วยเหตุผลว่า เป็นคณะรัฐบาลชุดสงคราม เมื่อสงครามยุติควรมีการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาลเพื่อความเหมาะสม และทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันสนับสนุน นายทวี บุณยเกตุเข้าจัดตั้งรัฐบาลเป็นการชั่วคราว

กิจกรรมการเรียนรู้ 4

รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ลาออกเพราะเหตุใด

สรุปบทที่ 6

นายควง อภัยวงศ์ เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 - 17 สิงหาคม พ.ศ. 2488 รวมเวลาประมาณ 1 ปีเศษ ในระยะแรกของรัฐบาล นายปรีดี พนมยงค์มีบทบาทอย่างมากไม่ว่าจะเป็นการจัดคณะรัฐมนตรี การกำหนดนโยบายต่าง ๆ และการสร้างฐานอำนาจในสภา ตลอดจนการหาความสนับสนุนจากกลุ่มนายทหารเรือ คุณสมบัติที่ทำให้ นายควง อภัยวงศ์ มีโอกาสก้าวขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีก็คือ เป็นสมาชิกคณะราษฎร ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ให้การสนับสนุน เพราะเห็นว่า มีคุณสมบัติเหมาะสมกับสถานการณ์

ระยะแรก รัฐบาลมีปัญหาซึ่งเกิดจากการดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงต้องมีการปลดออกจากตำแหน่งอย่างฉับพลัน และแต่งตั้ง แม่ทัพใหญ่ผู้บัญชาการทหารทั้ง 3 เหล่าทัพ โดยมอบตำแหน่งแม่ทัพใหญ่ให้ พลเอก พจน์ พหลโยธิน ส่วนการดำเนินนโยบายต่าง ๆ มีหลักการเพื่อผ่อนคลายการบีบบังคับจากรัฐบาลเก่า ซึ่งเสริมสร้างคະแนนนิยมในหมู่ประชาชนต่อ นายควง อภัยวงศ์ และจะเป็นฐานให้นายควง อภัยวงศ์ มีโอกาสได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในการเลือกตั้งทุกครั้งตลอดชีวิตทางการเมือง รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ล้มสลายลง เพราะสงครามยุติจึงลาออก เพื่อให้มีการจัดตั้งรัฐบาลใหม่

แบบฝึกหัด บทที่ 6

จงเติม "คำ" หรือ "ข้อความ" ที่เหมาะสมลงในช่องว่าง

1. นายควง อภัยวงศ์ เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีด้วยการสนับสนุนจากกลุ่มทางการเมืองของ.....ในสภา และมี.....เป็นฐานกำลังทางการเมืองทหาร
2. นโยบายของรัฐบาล ยึด.....ของคณะราษฎร เป็นหลักบริหารราชการแผ่นดิน
3. รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ แก้ไขปัญหาการควบคุมด้านการทหารโดยแต่งตั้ง.....เป็นแม่ทัพใหญ่ และแต่งตั้ง.....เป็นรองแม่ทัพใหญ่ปฏิบัติหน้าที่แทน
4. รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ปลด จอมพลป. พิบูลสงครามออกจากตำแหน่ง.....และแต่งตั้งให้.....ขึ้นเป็นตำแหน่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับการบังคับบัญชาทหาร
5. พระราชกฤษฎีกาพระราชทานอภัยโทษ นุทศักราช 2487 มีผลให้นักโทษการเมืองที่ต้องคำพิพากษาของ.....พ้นโทษและยังได้รับ.....อีกด้วย ซึ่งถือได้ว่า ไม่เคยกระทำความผิดแต่ประการใด
6. รัฐบาลคืน.....ให้แก่ประชาชน ให้สามารถปฏิบัติพิธีกรรมตามจารีตประเพณีได้
7. ประชาชนได้รับการผ่อนผันด้าน.....และรัฐบาลได้กำหนดอัตราค่าจ้าง ตามลักษณะของงาน ตลอดจนชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้เสียชีวิตขณะปฏิบัติงานให้รัฐบาล
8. การแก้ไข้ปัญหาเรื่องข้าว รัฐบาลมอบให้.....ของรัฐบาลรับซื้อข้าว ซึ่งชาวบ้านพากันเรียกสถานที่จัดเก็บว่า.....
9. รัฐบาลดำเนินมาตรการแก้ปัญหาเงินเฟ้อ โดย การประกาศใช้...../.....พ.ศ. 2488 และเปิด.....

10.ทำหน้าที่พิจารณาเกี่ยวกับสงคราม ทั้งด้านการทหาร เศรษฐกิจ และการเมืองทั้งในประเทศและต่างประเทศ
11. ขณะที่รัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ ดำเนินนโยบายเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น แต่รัฐบาลก็ไม่ขัดขวางการดำเนินงานของ.....
12. เหตุผลความจำเป็นในการลาออกที่สำคัญที่สุดของรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ เพราะเป็น.....จึงสมควรที่จะจัดให้มีการตั้งคณะรัฐบาลใหม่เพื่อประโยชน์ในการเจรจาเรื่องต่าง ๆ ภายหลังสงคราม
13. รัฐบาลชุดใหม่ที่เข้าบริหารประเทศต่อจากรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ มี.....เป็นนายกรัฐมนตรี และอาจกล่าวได้ว่ากลุ่มการเมืองที่มีบทบาทอยู่เบื้องหลังรัฐบาลคือกลุ่ม.....

เชิงอรรถที่ 6

- ¹ นายปรีดี พนมยงค์ ให้สัมภาษณ์ หนังสือพิมพ์ นิกร ฉบับประจำวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489
- ² รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 8/2487 วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2487
- ³ ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2487
- ⁴ ไทยใหม่ ฉบับประจำวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2487
- ⁵ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2487 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2487
- ⁶ ทวี บุณยเกตุ คำนำ ในหนังสือ ชีวิตนายพล ของ เนตร เขมะโยธิน, หน้า 12
- ⁷ ไทยใหม่ ฉบับประจำวันที่ 20 สิงหาคม พ.ศ. 2487
- ⁸ ทวี บุณยเกตุ, เบื้องแรกระบอบประชาธิปไตย, หน้า 333
- ⁹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, บันทึกควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี 4 สมัย, (พระชนคร : รัชมังคลาภิเษก, มปป.), หน้า 228, 229
- ¹⁰ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี แผนกบุคคลไทย แฟ้ม 25/17 และ ตำแหน่งผู้ถูกยุบเลิก 12 กันยายน พ.ศ. 2488 สมัยนายทวี บุณยเกตุ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยอ้างว่า หมดความจำเป็น
อ้างจาก รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 2/2488 วันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2488
- ¹¹ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ปิกที่ 17 แฟ้ม 25/17 เรื่อง จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ถูกขาราชการแผ่นดิน
- ¹² แผนกเก็บ แฟ้มที่ 25/17 หนังสือนายกรัฐมนตรี ที่ จ. 5881/2487 ลงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2487 ถึงอธิบดีกรมตำรวจ เรื่องให้ส่งเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย แก่ที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

¹³ ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2487

¹⁴ ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 4 สิงหาคม พ.ศ. 2487

¹⁵ ไทยใหม่ ฉบับประจำวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ. 2487

¹⁶ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ วันที่ 14 พฤษภาคม พ.ศ.

2488

¹⁷ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 3/2488 วันที่ 10 มกราคม พ.ศ.

2488

¹⁸ ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 14 กันยายน พ.ศ. 2487

¹⁹ ในที่เดียวกัน

²⁰ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (เช้า) วันที่ 18 กันยายน

พ.ศ. 2487

²¹ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี หนังสือจากอธิบดีกรมตำรวจที่
13584/2487 ลงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2487 ส่งนายกรัฐมนตรี

²² รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่พิเศษ (เช้า) 18 กันยายน พ.ศ.

2487

²³ ในที่เดียวกัน

²⁴ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี บันทึก 1/59 เรื่องนิรโทษกรรม
แก่ผู้กระทำความผิดฐานกบฏและก่อกบฏ พ.ศ. 2488

²⁵ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 27/2485 วันที่ 13 พฤษภาคม

พ.ศ. 2485

²⁶ ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฎหมาย ตอนที่ 62 วันที่ 23 มกราคม พ.ศ.

2488

²⁷ ไทยนิกร ฉบับประจำวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2488

²⁸ ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 13 สิงหาคม พ.ศ. 2487

²⁹ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 7/2487 (วิสามัญ) สมัยที่ 2

ชุดที่ 3 วันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ. 2487

³⁰ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 9/2487 (วิสามัญ) สมัยที่ 2

ชุดที่ 3 วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2487

- ³¹ แนวหน้า ฉบับประจำวันที่ 6 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2489
- ³² รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 8/2488 (สามัญ) สมัยที่ 2 ชุดที่ 3 วันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2488
- ³³ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี แฟ้มที่ 38/158 ปึก 3 รายงานจากเลขาธิการสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภท 2 ลงวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ถึงสมาชิกสภาประเภท 2 เรื่องตั้งซ่อมส.ส.ประเภท 2
- ³⁴ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งพิเศษ วันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ. 2488
- ³⁵ สรศักดิ์ นามขจรกุลกิจ, ขบวนการเสรีไทยกับความขัดแย้งทางการเมืองภายในประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2481-2492, สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532, หน้า 166
- ³⁶ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งพิเศษ วันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2487
- ³⁷ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี รายงานจากประธานกรรมการองค์การกลางที่ 260/2488 ลงวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2488 ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่องขอทราบนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับการซื้อข้าวเปลือกขององค์การกลาง
- ³⁸ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 8/2487 เรื่องยกเลิกการส่งวนอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับคนไทย
- ³⁹ พระประวัติ พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวิวัฒนไชย ไชยภัณฑ์, กองการพิมพ์ สลากกินแบ่งรัฐบาล พิมพ์เป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ, 2504, หน้า 48
- ⁴⁰ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ 11/176 เรื่องเปิดสถานกาสิโนเพื่อขจัดเงินเฟ้อ หนังสือจากรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงการคลัง (ตัวมาก) ที่ น.55/2488 ลงวันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2488 ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง สถานกาสิโน
- ⁴¹ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ 11/176 หนังสือจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ที่ น. 788/2488 ลงวันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ. 2488 ถึง นายกรัฐมนตรี เรื่องรายงานแสดงยอดเงินได้จากสถานกาสิโนของรัฐบาล
- ⁴² รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 22/2488 วันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2488
- ⁴³ ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 13 กันยายน พ.ศ. 2487

⁴⁴ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี แห่งที่ 88/190 เรื่องเบ็ดเตล็ด การประสานงานระหว่างทหาร กับพลเรือน หนังสือนายกรัฐมนตรีที่ นว. 220/2487 ลงวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2487 ถึงเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง การประสานงานระหว่างทหารและพลเรือน

⁴⁵ ศรีกรุง ฉบับประจำวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2487

⁴⁶ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือตรี หลวงสังวรยุทธกิจ (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2516), หน้า 65-82

⁴⁷ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี แห่งที่ 2/190 เรื่อง รายงาน เหตุการณ์ต่าง ๆ ของอธิบดีกรมโฆษณาการ หนังสือที่ น. 44/2488 จากอธิบดีกรมโฆษณาการ กับผู้สั่งราชการแทนนายกรัฐมนตรี เรื่อง รายงานการสนทนากับชาวต่างประเทศ

⁴⁸ ทวี บุณยเกตุ คำนำในหนังสือ ชีวิตนายพล ของ เนตร เขมะโยธิน, (พระนคร : เขมบรรณกิจ, 2510), หน้า 18

⁴⁹ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 1/2488 วันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2488

⁵⁰ แผนกเก็บ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ปีที่ 47/ 190 เรื่องญี่ปุ่นเสนอ สันติภาพและไทยประกาศสันติภาพ

★